
Een zicht op Geraardsbergen...

Sanderus

deel 2 en slot

Jacques VERSCHAFFEL

*In dit tweede deel over Sanderus wordt het uitzonderlijke belang van zijn werk onderstreept voor het 17de -eeuwse Vlaanderen en meer in het bijzonder voor Geraardsbergen. Ook bestaan nogal wat varianten op deze bekende prent en dit heeft een historische verklaring. Op het stadsgezicht zijn een aantal opzienbarende gebouwen voorzien van een nummer, dat verwijst naar een naamaanduiding onder de gravure. De beschrijving van de Oudenbergstad brengt Sanderus dan weer in zijn *Flandria Illustrata*.*

Stapsgewijs worden in deze bijdrage alle stadsgebouwen van nabij bekeken met de nodige historische achtergrond en aangevuld met gegevens van latere vorsers.

Belang van Sanderus-De waarde van het werk *Flandria Illustrata*

Kerckaert schrijft "*Sanderus is wellicht de oudste toerist in Vlaanderen*" (na Guicciardini en Gramaye). "*Jaar na jaar reisde hij en bracht belangrijke wetenschappelijke gegevens mee. Hij bezocht abdijen en kloosters waar hij in de bibliotheken nota's nam*".¹ Daarnaast bezocht Sanderus talloze kastelen, praatte er met de bewoners en noteerde belangrijke gegevens uit het verleden, hét middel om het belang van de heerlijkheid te bepalen. Hij vroeg er eveneens financiële steun, verkocht er zijn publicaties en werd er dikwijls gastvrij ontvangen.

Als Latijn schrijvende dichter en prozaïst werd Sanderus meestal bestempeld als "grootsprakerig en pompeus".

In zijn proza wou hij de volkstaal in het Latijn overzetten, hij werd aanzien als een "geleerde en een humanist" die alleen in het Latijn schreef.²

Zoals alle auteurs aanhalen, die bijdragen plegen in verband met het werk van Sanderus, is de tekst in zijn *Flandria Illustrata* van minder belang. Hondius gaf reeds

in dit verband het volgende mee: "*de slordichheit van de copie welke merendeels is getrocken, doch seer vitieux, uyt gedruckte boeken*". Als tijdgenoot sprak hij van een soort plagiaat of compilatiewerk. Misschien kwam dit bijna ongeordend en overhaastig werk door de uitgebreidheid van het opzet.

Geraardsbergenaar en historicus Victor Fris deelde dezelfde opvatting in de *Dictionnaire biographique...* Over het prentenmateriaal van Sanderus schreef Fris het volgende: "*son importance archéologique est inestimable et s'accroît dans la même proportion que l'autre s'abaisse*".

De grote verdienste van Sanderus ligt zonder enige twijfel in het initiatief dat hij genomen heeft, in het opzoekingswerk dat hij daarvoor op het veld verrichtte en het coördineren van het afdrukken van de illustraties. Dit ondanks de enorme menselijke en financiële problemen die hij moest overwinnen bij het publiceren van Deel I en Deel II.

Na meer dan drie eeuwen blijft *Flandria Illustrata* en *Verheerlykt*

Vlaandre nog immer als een monument dat 'de luister van Vlaanderen' in de 17de eeuw weerspiegelt.³

Voor Geraardsbergen-Gerardimontium is in het bijzonder het hoofdstuk in verband met onze stad een belangrijke bron van kennis over de 17de eeuwse toestand.

Varianten op "het zicht op Geraardsbergen"

Na de brand van de drukkerij-uitgeverij Blaeu in 1672, was de enige inspiratiebron voor de reproductie van de toen bestaande stadszichten, de uitgave van *Flandria Illustrata* (1644) en de kennis van de etsers die aan de basis lagen van de versie van Blaeu.⁴

De nummering van de stadsgebouwen in de legende op de etsen werd nadien meestal trouw gereproduceerd, de legende werd in het Latijn vermeld hoewel meerdere elementen en varianten van de Geraardsbergse prent een sterk vermoeden oproepen dat er verschillende etsers aan gewerkt hebben.

---

¹ Sommige teksten nam hij gewoon over uit de werken die hij raadpleegde!

² In het Noorden schreven Vondel, Hooft en Catz wel in het Nederlands.

³ Cfr. J. Verbesselt.

⁴ Cfr. De Passe, De Wit.

Criteria:

Plaatsing van de titel:

Bovenaan in het midden van de afbeelding:

- Sanderus' *Flandria Illustrata* "Gerardimontium vulgo Gheertsberghe".
- Blaeu's *Stedenboek*: "Gerardimontium vulgo Gheertsberghe" doch in een rolornament afgedrukt.
- Bij Merian vinden we: "Gheertsberge".
- In de legendebalk op halve breedte van de afbeelding in *Flandria Illustrata* van 1732 en 1735 en *Verheerlykt Vlaandre* staat: "Gerardimontium vulgo Gheertsberghe"

Naam van de stad:

Op alle afbeeldingen wordt "Gerardimontium vulgo Gheertsberghe" weergegeven, uitgezonderd bij Merian die alleen "Gheertsberge" vermeldt.

De vorm van de titel:

Op alle afbeeldingen komt de titel gewoon voor, uitgezonderd in Blaeu's *Stedenboek* waar de titel binnen een ornament geplaatst werd.

De legende:

In Blaeu's *Stedenatlas* is de legende bovenaan afgedrukt. Bij Sanderus (1644), in *Verheerlykt Vlaandre* en in *Flandria Illustrata* van 1732 en 1735, staat de legende op halve breedte afgedrukt.

De wapenschilden op de afbeelding:

Dextre (heraldisch links): Het blazoen van het graafschap Vlaanderen. (Zwarte leeuw op gouden veld). In alle uitgaven is dit blazoen op een identieke manier afgebeeld, uitgezonderd in Blaeu's *Stedenboek* waar het een bijkomende versiering vertoont. Bij de inkleuring van de afbeelding

laten de tekenaars hun fantasie soms de vrije loop.

Senestre (heraldisch rechts):

Het blazoen van de stad Geraardsbergen geeft een kruis weer, aan de rechterzijde geflankeerd door een dubbele zwarte arend. Hét symbool van het Roomse Rijk (Keizerlijk Vlaanderen). Vanaf 1244 verloor Geraardsbergen het statuut van allodium of onafhankelijke stad en werd in 1279 gerekend tot de lenen van het Duitse Rijk. Links van het kruis is een zwartgekleurde leeuw afgebeeld op een gouden veld, een verwijzing naar het feit dat de stad tot het graafschap Vlaanderen behoort. Volgens Philippe Vilain staat het kruis als symbool van vrijheid en asielrecht. Gramaye, van zijn kant, beschreef het wapen met een rood kruis op een gouden veld.⁵

De wolkenformaties:

hiervoor verwijzen we naar de bijgevoegde illustraties van "het Zicht op Geraardsbergen".

1. Sanderus' *Flandria Illustrata* (1644)
2. Blaeu's *Stedenboek*.
3. Merian. *Flandria Illustrata* 1732 en 1735.

De voorgrond:

Vooraan, over de gehele breedte van de afbeelding varieert de voorgrond op alle etsen. (zie illustraties p. 12 en 13)

Vóór de stadswallen:

Bij Sanderus' *Flandria Illustrata* staan ongeveer in het midden twee wandelaars afgebeeld waarvan er één een degen of stok draagt. In Blaeu's *Stedenboek*: (begin links) naast het boompje op de voorgrond zien we één zittende (blauwe) en één rechtopstaande persoon. Twee wandelaars welke

er één een degen of een stok draagt. Vervolgens is een kar getekend, getrokken door een paard. Een andere kar getrokken door een paard begeleid door drie personen. In het midden staat een kudde dieren. Bij Merian zien we onderaan in het midden twee ruiters.

Het verso:

In Sanderus' *Flandria Illustrata* (cfr. Van Waesberghe): Latijnse tekst.

- Blaeu's *Stedenboek* (cfr. Van Waesberghe): Nederlandse tekst.
- Andere versies: zonder tekst (Merian, *Verheerlykt Vlaandre*)

Het uitzonderlijke van het "zicht" en het belang voor de geschiedenis van Geraardsbergen in de 17de eeuw

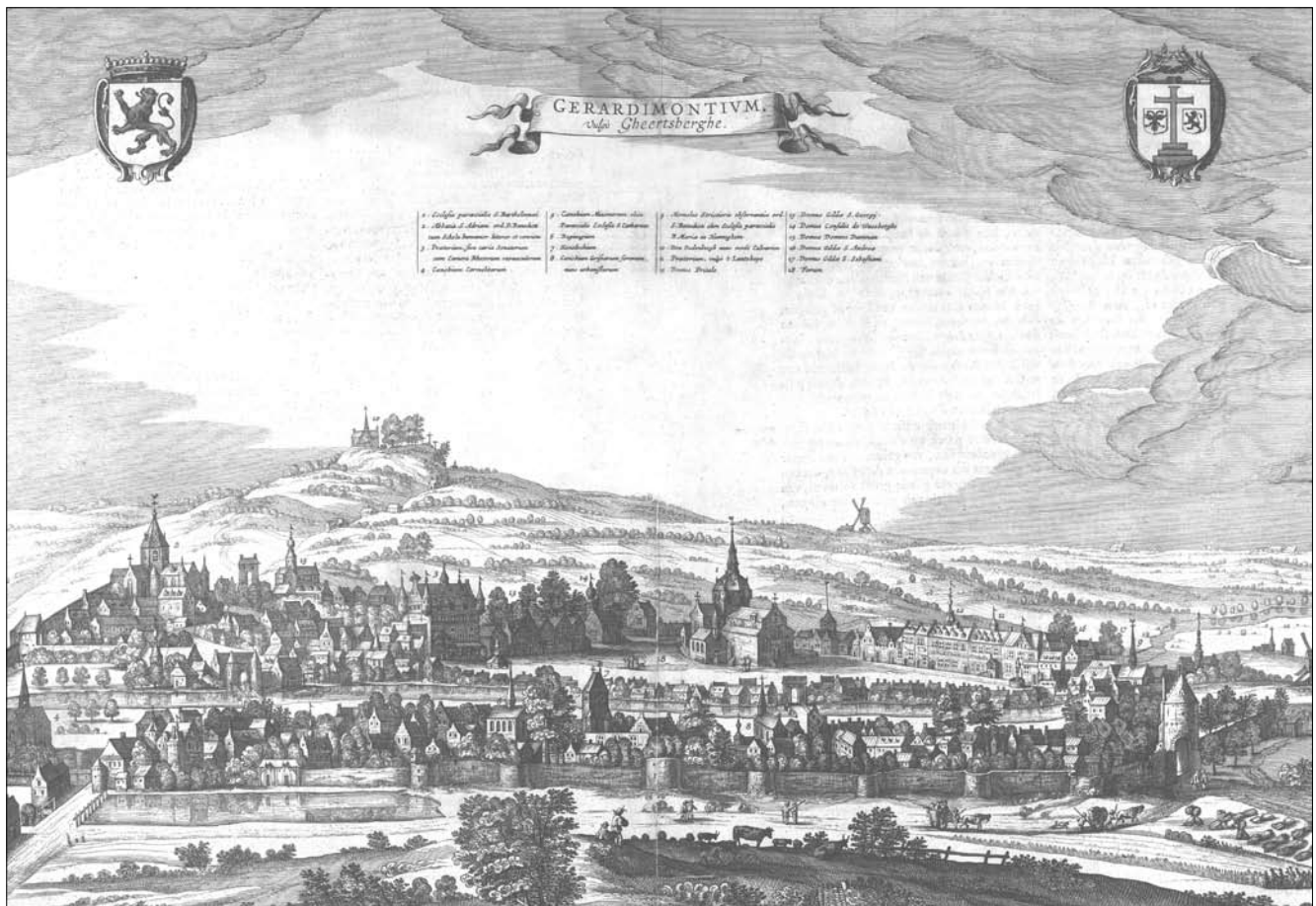
Het gezichtspunt van waaruit de stad beschreven en afgebeeld is kan gezien worden vanaf het oplopend landschap over de Astridlaan. Vandaag is het nog moeilijk te zien doorheen de bebouwing. Maar wie enig afstand neemt kan dit beeld gemakkelijk reconstrueren. Dit is uniek in het geheel van de stadsvizies in het werk van Sanderus-Blaeu. Van de meeste andere steden wordt een grondplan meegegeven met belangrijke gebouwen, kastelen, ... een plan dat als het ware vanuit een luchtopname opgenomen werd. Voor nog andere steden is het grondplan eenvoudig opgemaakt.

Van Geraardsbergen is een totaalbeeld te zien. De belangrijkste gebouwen zijn keurig weergegeven en van een nummer voorzien dat verwijst naar de legende. Naast dit totaalbeeld met de belangrijkste gebouwen wordt er tevens aandacht besteed aan

⁵ Opzoekingen van plaatselijke auteurs (P. Marcel J. Van Kerckhoven, Freddy De Chou) tonen aan dat het stadswapen in de loop van de geschiedenis onderhevig geweest is aan meerdere aanpassingen zowel op bekende zegelafdrukken met het stadswapen als in het blazoen zelf.

Afb. 1: uit *Flandria illustrata* (1644) het originele, eerste zicht. In de Nederlandse vertaling, *Verheerlykt Vlaendre*, is de titel bovenaan weggelaten

Afb. 2: uit *Blaeu's Novum ac magnum theatrum... of Stedenboek*. Gravure van C. de Passe (1649) naar Sanderus.

Afb. 3: uit *Topografia Germania* van Riedel-Merian

de rijhuizen, de windmolens, landerijen, stadspoorten en -wallen, de Dender en de twee bruggen erover die linker- en rechteroever met elkaar verbinden. Om geen "abstracte" afbeelding te publiceren worden op de voorgrond van het zicht enkele personages opgevoerd die samen met het omliggende landschap en de wolkenformaties voor levendigheid moeten zorgen. Dit is uniek in het oeuvre van Sanderus-Blaeu!

In de tekst met betrekking tot het hoofdstuk over Gerardimontium zijn de belangrijkste gebouwen (met verwijzing) vermeld en beschreven. In *Verheerlykt Vlaandre* is spijtig genoeg maar

één enkele paragraaf gewijd aan de beschrijving van de religieuze gebouwen. Heeft de invloed van de Noord-Nederlandse en protestantse uitgever hier een rol in gespeeld of lag het gewoon aan 'de tijdsgeest'? Het antwoord blijven we schuldig.

Merk eveneens op dat de Marbol en het Manneken Pis afgebeeld zijn maar niet vermeld werden in de legende.

Hoe je het ook bekijkt, het zicht op Geraardsbergen is een belangrijk historisch en iconografisch document met betrekking tot de geschiedenis van de stad.

De stad Geraardsbergen, een geval apart

In tegenstelling met de theorie die Georges Duby verdedigde in *l'Europe des Cathédrales 1140-1280*⁶ waar aangehaald wordt dat de Heer, een koning of lokale heerser én de bisschop, omringd door zijn kanunniken, het voortouw namen in het politiek-religieuze leven van de steden met als exponent de bouw van grote kerken, kathedralen en scholen, zal dit in Geraardsbergen totaal anders verlopen.

In tegenstelling tot de meeste andere steden die soms als zeer kleine agglomeratie aan een rivier of samenloop van enkele rivieren ontstonden (Antwerpen, Gent, Brugge...) of aan belangrijke schaarse resten van Romeinse heirbanen zou Geraardsbergen niet

⁶ Editions Skira, 1966.

een spontaan-natuurlijk ontstane, maar wel een “gestichte” stad zijn. Boudewijn VI, Graaf van Vlaanderen en Henegouwen zou op deze strategische locatie een, van toegangspoorten (Dutsepoort, Vlieguitpoort, Boelarepoort, Heuvelpoort of Overpoort, Putsemeynpoort, Hunnegempoort) en verdedigingstorens (Dierkost, Pijntoren) voorziene omwalde stad laten bouwen. Daarbij zou hij rond 1068 een zeer progressieve vrijheidskeure uitvaardigen om poorters aan te trekken.

Om de jonge stad steun te geven zal Robrecht II, de Fries, samen met Stefaan, heer van Boelare en bisschop Geraard van Kamerijk de monniken van de Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne een abdij laten oprichten. Deze Benedictijnerabdij, Sint-Pieter, zou later, na de overbrenging van de relieken van Sint-Adriaan uit Rocourt, diens naam krijgen.

In tegenstelling met wat in veel andere steden het geval was zullen de monniken van de Sint-Adriaansabdij zich niet houden aan geestelijke afzondering en de invloed van de plaatselijke heersers en bisschoppen dulden. Integendeel. De monniken van de Sint-Adriaansabdij zullen wel degelijk een rol spelen en tussenkomen in het bestuur van de stad. Een inmenging waarmee het stadsbestuur vele eeuwen lang wel degelijk rekening moest houden. Vanaf het prille ontstaan van de abdij had ze reeds zeggingschap over de religieuze instellingen binnen de stad.⁷

Dit hield ook in dat de abdij onderwijsgezag had op de plaatsen waar bedoelde parochiën gevestigd waren.⁸ Het onderwijs, gestuurd door de abdij, werd

geleid door een scholaster⁹. Er werd niet alleen onderwijs verstrekt aan novicen maar ook aan leken. Lager onderwijs stond toen ook reeds op het programma.¹⁰ Men leerde er lezen, schrijven, rekenen en uiteraard

stond het vak “godsdienst” hoog aangeschreven. Naast de hiervoor aangehaalde feiten zal de Sint-Adriaansabdij ook instaan voor andere realisaties binnen de stad:
- hulp aan de leprozerij.

Ter verduidelijking:
Het (Latijns) onderwijs in Geraardsbergen.

1437: *De broeders van het Gemene Leven, de Hiëronimieten, geven onderwijs in het Fratershuis (eerder het Sint-Janshuis, afhankelijk van het hospitaal of Xenodochium) op initiatief van Adriaen Kerckhove gesticht. Deze school verhuist later naar de Brugstraat en wordt het St. Gregoriushuis genoemd.*

1539-1629: *Het stadscollege staat onder de hoede van de familie Heyns, (1539-1590) daarna wordt het geleid door de familie Schollaert (1590-1629). In 1626 vindt het onderdak in huize Prieels op de Markt.*

1629-1795: *De Sint-Adriaansabdij richt een college op om op die manier te verhinderen dat de Jezüieten invloed zouden krijgen. Gedurende de ambtstermijnen van de abten Ruffault tot Coecke heersen er Vlaams-Waalse tegenstellingen binnen de abdij. (cfr. Geert Van Bockstaele) Nadien komen de hervormingen onder het bewind van Keizerin Maria Theresia en Jozef II aan bod.*

1795-1815: *Franse overheersing. De Sint-Adriaansabdij wordt opgeheven in 1795.*

Een ex-Miniem, J.B. Spitaels, zou het vroegere Miniemenklooster bij testament overmaken aan de kerkfabriek die ze ter beschikking stelt van het onderwijs.

1824-1830: *Het Koninklijke Stadscollege*

1815-1823: *Spanningen tussen “kerk en staat” liggen aan de basis van het feit dat naast de “officiële school” ook talrijke privé-onderwijs initiatieven genomen worden. (de kantschool, de tekenschool, de Jozefieten, Instituut Maria-Jozef ...)*

1825-1830: *Omdat de Kerk verdacht wordt van het feit haar greep te willen houden, zelfs te willen versterken op het middelbaar onderwijs, worden alleen burgerlijke instellingen erkend, een beslissing waarop het vrij onderwijs reageert met een petitie.*

1830: *De Belgische Onafhankelijkheid: sluiting van het college.*

1830-1850: *Het stadscollege komt onder bisschoppelijk beheer.*

1850: *Oprichting van het bisschoppelijke college dat in het abtenhuis van de Sint-Adriaansabdij een tijdelijk onderkomen vindt van 1882 tot 1886.*

⁷ De kerk van Hunnegem, O.L.V. ter Maerct, de St. Kathelijne- of Weverskapel en later de parochiekerk Sint-Lucas die naast de abdij gelegen was.

⁸ Deze inmenging ligt vaak aan de basis van conflicten met andere geestelijken zoals de Broeders van het Gemene Leven, de Hiëronimieten maar ook met het stadsbestuur.

⁹ Scholaster: opzichter of hoofdverantwoordelijke van een kloosterschool, zie G. VAN BOCKSTAELE, A.-M. VANDEN HERREWEGEN, L. DE COCK, e.a., *Van scholaster tot principaal*, Geraardsbergen, 1990.

¹⁰ De vroegere naam van de huidige Penitentenstraat...”Schoolstraete” verwijst naar dit gegeven.

- 1515: St. Bartholomeüs, met een pastor. Hangt af van de abdij.
- 1622: Gaspar Vincq laat de Miniemen komen.
- 1624: Stichting van de priorij Hunnegem door diezelfde Gaspar Vincq.
- 1627: Overname van het beheer van de Sint-Lucas hoofdkerk.
- 1629: Overname van het stadscollege.¹¹

De abdij stond ook open voor “de buitenwereld”. Abt Ruffault was een humanist en had relaties met onder meer Vives. In bloeiende perioden werd opdracht gegeven voor het maken van talrijke kunstwerken: het brevarium dat in de bibliotheek van de abdij van Maredsous bewaard wordt, “de Gossaert” van de National Gallery in Londen, veel edelsmeedwerk, lithurgische gewaden, houtsnijwerk voor versiering en bekleding van de kerk, talloze boeken waarvan de meeste exemplaren merkwaardig genoeg gedurende de ambtsperiode van Abt Van Havermaet in Wenen beland zijn. Ook de belangrijke verbouwingswerken aan het Abtenhuis in de 18de eeuw horen in dit kader thuis.

Niet ten onrechte wordt de Geraardsbergse Sint-Adriaansabdij aanzien als de belangrijkste Benedictijnerabdij in het graafschap Vlaanderen, na Sint-Pieter te Gent, en blijft ze ontegensprekelijk verbonden met de geschiedenis van Geraardsbergen. Een unicum!

Geraardsbergen-Gerardimontium, nader bekeken

Als basis voor het commentaar bij de gebouwen van de stad

Geraardsbergen nemen we de afbeelding van 1735 uit *Verheerlykt Vlaandre* aangevuld met gegevens uit het werk van Victor Fris *Geschiedenis van Geraardsbergen* (1911) en enkele andere publicaties waarvan de titels terug te vinden zijn in de uitgebreide bibliografie die opgenomen is aan het einde van deze bijdrage. In deze bijdrage beperken wij ons tot de meest belangrijke gebouwen.

Een overzicht van de gebouwen die vermeld worden in de legende in *Flandria Illustrata* en *Verheerlykt Vlaandre*.¹²

Vooreerst beschrijven we de gebouwen die we rechts op de afbeelding zien:

1. *Ecclesia Parochialis Sti. Bartholomei*.

Eerst stond er een kapel, O.L.V. ter Maerct, daterend uit het begin van de 13de eeuw. Naast Hunnegem was Sint-Lucas de hoofdkerk. Ze bevond zich naast de abdijskerk en werd later geïntegreerd. Ze bevatte een prachtige beiaard die later geplunderd werd door de Calvinisten.¹³

In 1474 droeg de kapel op de markt de naam “O.L.V. Broeder Scepe”. In 1476 sprak men van de Sint-Bartholomeuskerk, de nieuwe, centraal gelegen parochiekerk: de “Principaelder Parochykerke” van mijnen heere St. Bartholomeus! Ze werd bediend door een college van 12 geestelijken met een deken. Op 7 juli 1515 werden de relieken van Sint-Bartholomeus op aanvraag van Daniel Van Bouchoute, heer van Boelare, van de Karthuize van Sint-Martens Lierde naar de Sint-

Bartelskerk overgebracht. Vanaf dat jaar behoorde de kerk ook aan de abdij. In het begin van de 16de eeuw werd de kerk vergroot. Na plundering en beschadiging door de Calvinisten in 1579 was ze terug voltooid in 1617. Andere verbouwingen grepen plaats in 1750, in 1777 en in 1815 (portaal en doksaal) en tenslotte door Aug. Van Assele van 1880 tot 1896. De kerkschat van Sint-Lucas werd in de 17de eeuw naar Sint-Bartel overgebracht. Na de laatste verbouwingen bleven van het vroegere interieur alleen de merkwaardige preekstoel en 4 biechtstoelen over van de hand van Geraardsbergenaar Gilles de Ville.

7. *Xenodochium*. (*Gasthuis*)

Volgens Gustaaf De Vos die een inventaris opstelde van de archieven die lopen tot de laatste priorin d’ Azevedo werd het gasthuis gesticht in 1100, door Robrecht van Jeruzalem, na zijn terugkeer van de eerste kruistocht.¹⁴ Het hospitaal werd in het begin bediend door 4 broeders en 4 zusters onderworpen aan een uitvoerige regel. Volgens De Vos verzorgden ze “de zieken, de armen die niet meer konden werken, de zwangere vrouwen, de zieke en verlaten kinderen. Naast het gasthuis¹⁵ werd in 1304 een kapel opgetrokken, in 1430 uitgebreid met een orgel. Ze werd in 1452 verwoest door Jean De Croÿ en de Gentenaars gedurende de “langdurende oorlogen” waaronder ook de stad en de abdij te lijden hadden. Van het oude hospitaal blijft een pand (1642) met verdieping (1646) over in baksteen.

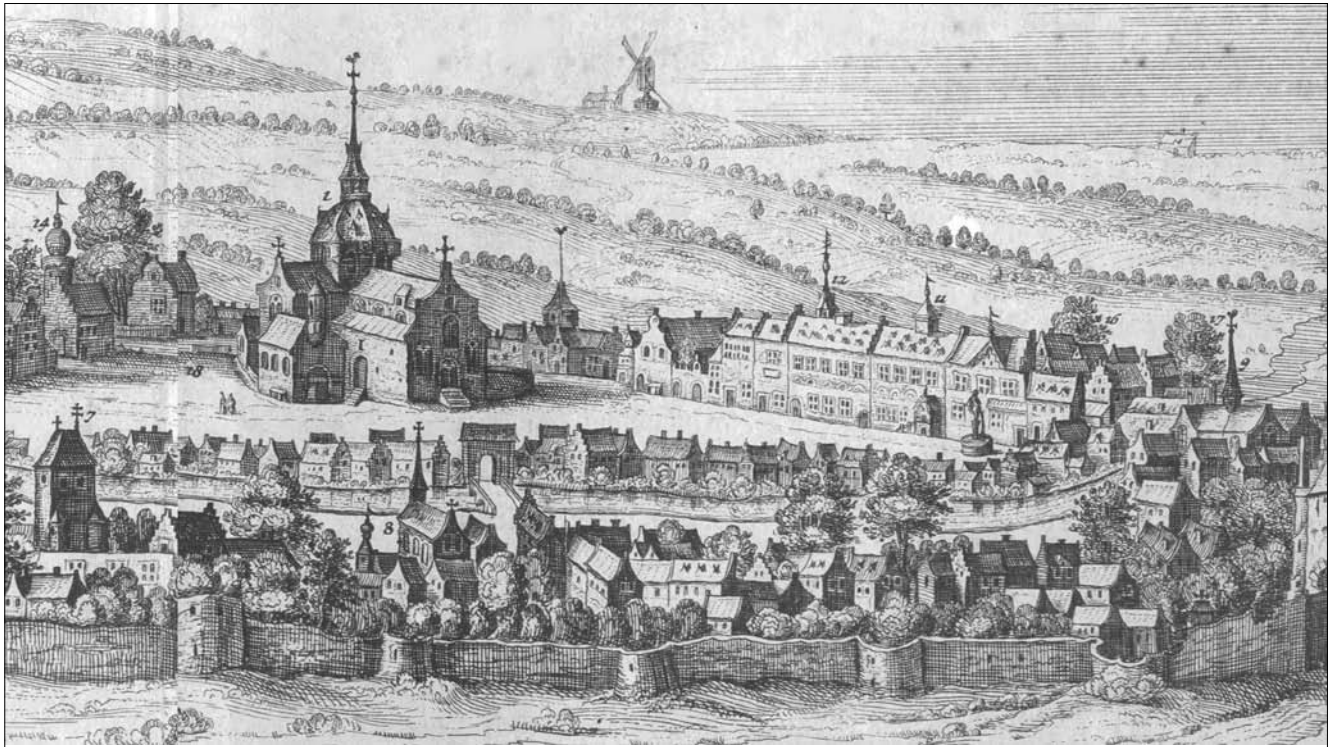
¹¹ Deze feiten wijzen erop dat Gaspar Vincq het toonbeeld was van het dynamisme dat in bepaalde religieuze instellingen heerste in de periode van de Contra-Reformatie en naar het belang van de Sint-Adriaansabdij voor de stad Geraardsbergen en haar omgeving.

¹² Editie 1641-1643, *Flandria Illustrata*, “Gerardimontium vulgo Gheertsberghe”. Links: graafschap Vlaanderen. Rechts: Stad Geraardsbergen.

¹³ Cfr. Van Waesberghe.

¹⁴ Recenter onderzoek toont aan dat het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal pas werd opgericht rond 1200.

¹⁵ N.B. Naast het hospitaal functioneerden nog enkele andere “liefdadigheidsinstellingen” waaronder de Lazarije, het Sint-Jansgodshuis aan de Vismijn, de Godshuizen van de Begijnen en dit van de Karmelieten, De H. Geesttafel...

Afb.4: detail rechterhelft van 'de Sanderus'

De huidige kapel dateert van 1761-1762 en werd gebouwd in opdracht van Isabella de Collins. Boven de ingang van de kerk prijken 2 blazoenen:

- O.L.V. met de spreuk "A Moi l' Hôpital".

- Het blazoen van de Collins. Zij werd begraven in de kerk.

In de kerk tref je tevens enkele bas-reliëfs aan die afkomstig zijn uit de Sint-Bartholomeuskerk en de Begijnhofkerk.

8. *Cenobium Grisearum Sororum nunc Urbanistarum.* (klooster der Grijsje zusters, nu de Urbanisten)

Volgens Sanderus woonden de Grauwe zusters er, en later de Urbanisten of Rijke Klaren in de "Groote Straat". Na Sanderus, in 1650, werden de Urbanisten vervangen door de Penitenten. Ze vestigden zich nabij de Laverdij in de "Penitentenstraat". Drie

Paters Recoletten bedienden het klooster en woonden in de Paterij (Paterstraat of "Hoefzyzerstraet"). Vanaf 1656 volgden de zusters de regel van Sint-Franciscus. De kerk werd in 1797 afgebroken, de goederen verkocht en de rest van de gebouwen ingericht als "gendarmerie". Daarna werd het voormalige klooster afgebroken bij de verbreding van de Dender met de Kaai. Vanaf 1846 vestigden de "Colettynen" of Arme Klaren zich aan de overkant van dezelfde straat.¹⁶ In 2003 verlieten de laatste Arme Klaren het klooster.

14. *Domus Consulis de Waesberghe.*

De adellijke familie van Waesberghe¹⁷ is afkomstig van Sint-Martens-Lierde. De grootvader van Joannes, Josse, schepen van de Stad Gent en vader van Pieter, woonden in Gent.

Ze werden door de protestant Hembyse in 1583 verjaagd.

De grafsteen van de familie is aangebracht in een zijmuur van de Sint-Bartelskerk, meer bepaald bij de ingang deur aan de vroegere Paardenmarkt.

De steen vermeldt: Pieter, Joos en de echtgenote evenals Jan Van Waesberghe, zoon van jonkheer Pieter en kanunnik en scholaster van de collegiale kerk van Sint-Omaar te Lillers (Frankrijk).

Hij was doctor in de rechten en overleed gedurende een reis naar Rome in Lyon op 11 oktober 1639. In 1627 publiceerde hij te Brussel zijn "Gerardimontium".¹⁸

Dit werk werd in 1840 in het Frans vertaald door Benoît Jouret. Van Waesberghe werd letterlijk geciteerd door Sanderus. Zijn huis was gelegen op de Markt, kant stadhuis, vermoedelijk op de plaats waar zich nu de KBC bank bevindt.

¹⁶ Zie ook P. MARCEL J VAN KERCKHOVEN, *Grauwzusters, Clarissen-Urbanisten, Penitenten-Recollectinen te Geraardsbergen, 1500-1796*, Geraardsbergen, 1981.

¹⁷ De familienaam duikt reeds op in de stamboom van Gwijde Van Dampierre, 1279.

¹⁸ Gerardimontium sive altera Imperialis Flandriae metropolis eiusque castellania.

18. Forum. (de Markt)

De Vismarkt bevond zich aan de rechterkant van de Kerspel-kerk van Sint-Bartholomeus. Later verhuisde ze naar de rechteroever van de Dender, beneden de Visstraat.

De Grote Markt waar men graan en linnen doek te koop aanbood, bevond zich vóór de Sint-Bartholomeuskerk.

Maandag en vrijdag waren de twee marktdagen. De jaarmarkt ging door op de feestdag van de apostel Bartholomeus. Keizer Karel V heeft via een Open Brief in 1518 bedoelde jaarmarkt naar de volgende dag verschoven maar aan deze maatregel een voorrecht verbonden: "Drie dagen vóór en drie dagen na de Feestdag alle aangehouden en bevrijd zouden worden met uitzondering van alle vijanden, ballingen, vluchtelingen en de schuldenaars aan de stad en de Prins."

De Veemarkt vond vroeger plaats achter het Hospitaal, later naast de Hoofdkerk en tenslotte op de Vesten.

De Viggenmarkt werd gehouden in de Begijnhofstraat (Wegvoeringstraat), later in de Karmelietenstraat.

De Paardenmarkt vond plaats naast het Hospitaal (links van de kerk) en liep door tot aan de Gasthuisstraat.¹⁹ Later ging deze markt door op de Markt, links van de Hoofdkerk.

Op de Markt trof je naast het Huis Prieels, het landhuis (11) en het stadhuis (12) aan. Verder nog de dekenij die tot 1739 eigendom was van de abdij. Het mannekenpis bevond zich eveneens sinds 1459 op de Markt, tegenover het Brandstraatje. In 1835 werd het beeldje overgebracht naar de pui van het stadhuis. Daarna plaste het Manneken vanaf 1899

aan de ondertussen verdwenen marktiosk waarna het opnieuw in 1965 naar de pui van het stadhuis overgebracht werd.

Het "Spuwerke" dat zich links boven de Brugstraat bevindt, werd reeds in vroegere tijden als fontein gebruikt. Ook de Marbol, die reeds in de 14de eeuw als publieke fontein in gebruik was, bood de dorstige een koele drank. In 1935 werd de pinakel van de Marbol vervangen en in het voorhofje naast de hospitaalkerk geplaatst.

9. *Moniales strictioris observantiae ord. S. Benedicti, olim eccl. Paroecialis B. Mariae in Hunnegem. (Zusters Benedictinessen van Hunnegem)*

Hunnegem zou zijn naam te danken hebben aan de Frank Huno + heim (woonst). De oorspronkelijke kapel bestond reeds vóór de stichting van de stad. Ze was toen gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw en parochiekerk van de benedenstad. Rond 1081 werd ze aan de abdij geschonken. De zusters van het klooster van O.L.V. van Vrede uit Atrecht, onder leiding van de Engelse Anne Scudamour en op initiatief van Abt Gaspard Vincq, zouden zich in 1623 te Geraardsbergen vestigen rond het aloude kerkje van Hunnegem. In afwachting van de afwerking van het klooster woonden zij tegenover de abdij in het huis "in de Haan" genaamd. Na de verkoop van het klooster in 1796 werd het kerkje volledig verbouwd. Gedurende de "beloken tijd" onder de Franse Revolutie zou een niet beëdigd priester er dienst doen en van 1807 tot 1809 de Stevenisten. In 1816 kwamen de twee overblijvende zusters terug uit Ghislenghien onder bescherming van de Gentse bisschop Mgr. De Broglie. De monialen bewonen

nog steeds de priorij en wijden hun leven naast de religieuze beleving aan het onderwijs. In de 19de eeuw was hier tevens een bloeiende kantschool gevestigd. Geraardsbergenaar Louis Bert-de l'Arbre zou in 1887 het binnenschip van de kerk zijn huidige aanblik geven, meer bepaald door het aanbrengen van enkele historische fresco's. Er zijn tevens enkele belangrijke grafzerken aangebracht.

Het weten waard:

- tot 1560 behoorde Geraardsbergen tot het bisdom Kamerijk. (Cambrai)
- op 8 januari 1560 komt Geraardsbergen onder de bevoegdheid van het aartsbisdom Mechelen na de herindeling van de Nederlanden door Paus Paulus IV. (Van Gestel "Historia Sacra...")
- op 19 november 1801 ressorteert Geraardsbergen onder het bisdom Gent. (Pius VII)

11. *Praetorium vulgo 't Landhuys.*

"Daar waar de Gevolmachtigden van de Geraardsbergse Overheid (het stadsbestuur) met die van Aalst en de Baljuws van de 5 Vrije Heerlijkheden van het graafschap (Aalst) vergaderden. Tegenwoordig wordt het gebruikt door de Heer Claude de Croij, Graaf van le Roeulx, bestuurder (Burgemeester) van Geraardsbergen en Aalst."²⁰

Later zou er een herberg komen "In 't Groot Landhuys". Op deze plaats werd het bankhuis van François Spitaels in 1817 in Empirestijl opgetrokken. Het bankkantoor was op het gelijkvloers gevestigd. De grote poort links was de toegang voor paarden en koetsen. Een prachtige wenteltrap leidde naar de salons en de woonvertrekken. In 1872 werd het pand verkocht aan de "Association Libérale".

¹⁹ Zie M. FRANCO, *Toponymie van Geraardsbergen tot 1600*. Gent, 1979.

²⁰ Cfr. Van Waesberghe 1627-Sanderus 1644.

Afb. 5: detail linkerhelft van 'de Sanderus'

12 *Domus Prieels.*

Gelegen naast het Landhuys behoorde dit gebouw toe aan Joannes Prieels, licentiaat in het godsdienstig- en wereldlijk recht, geheimschrijver (secretaris) van de Raad. Tijdens de onlusten werd het huis gebruikt als schuilplaats voor de nonnen van de abdij van Beaupré van Grimminge. Vanaf 1622 vond het stadscollege er onderdak onder leiding van een scholaster.

16. *Domus Gildae St. Andreae-Sint-Andries.*

De haakboogschutters of "Colveniers" werden verenigd door Willem Damman, schepen en burgemeester van de Denderstad. Hij wenste gebruik te kunnen maken van vuurwapens voor

de verdediging van de stad. In 1611 werd aan de leden van de Gilde reeds bepaalde privileges toegekend. Bij de eerste wedstrijd schoot Damman zelf de oppervogel!²¹ De schutters huurden eerst een lokaal tussen de Dutse- en de Vlieguytpoort. Later vestigden ze zich tussen de Putsemeynpoort en de Dendermolens: het Hof van Sint-Andries. Ze vergaderden in een ruimte boven de Putsemeynpoort die afgebroken werd in 1844. De relieken van Sint-Andreas worden bewaard in de Sint-Bartholomeuskerk. De gilde werd opgeheven in 1796.

17. *Domus Gildae St. Sebastiani) Sint-Sebastiaan.*

De leden van deze gilde schoten met pijl en boog. Opgericht

als legermacht werd ze later stadsmilitie zoals de leden van de Sint-Jorisgilde. Reeds in de 14de eeuw wordt de gilde vermeld. Karel V liet hen toe om eigendommen te bezitten. In de 17de eeuw vergaderden de leden in de Dierkost.²² Later kocht de gilde vlakbij een stuk grond en liet er een lokaal op bouwen. Vanaf 1695 liet de gilde wekelijks een mis opdragen en genoot ze van privileges. Naast de militaire opdrachten evolueerde de werking naar de sportieve kant en vermaak. Diegene die als overwinnaar van de talrijke toernooien bekroond werd droeg de titel van "koning". Driemaal de koningstitel verwerven werd vereerd met de titel van "keizer en genoten ze tevens levenslang van belastingsvrijstelling. Volgens Fris is de gilde opgeheven op

²¹ Cfr. Van Waesberghe en De Portemont.

²² Cfr. Van Waesberghe 1627.

6 november 1795. Volgens De Portemont op 28 april 1796. Alle goederen van de gilde werden in beslag genomen en verkocht. Nochtans werd ze nog vóór 1813 heropgericht. Tot 1975 stond er nog een wip van 30 m hoog naast de zwemkom aan de Dender.

Op de tweede illustratie zien we de volgende gebouwen die we hierna zullen beschrijven:

2. Abbatia St. Adriani.
(+ Sint-Lucaskerk)
3. Praetorium. (stadhuis)
4. Cenobium Carmelitarium.
5. Cenobium Minimorium.
(Sint-Catharina)
6. Beginagium. (Begijnhof)
10. Oudenberg.
13. Domus Damman.
15. Domus Gildae St. Gregorii.

2. Abbatia S. Adriani Ord. S. Benedicti cum Schola, Humanior, Literar et Covictu (Sint-Adriaansabdij)

Gesticht rond 1096 door Robrecht de Fries en Stefaan II van Boelare als Sint-Pietersabdij (cfr. Stichtingskeure door Manasses, bisschop van Kamerijk). De Sint-Pietersabdij kreeg een nieuwe naam na de overbrenging van de relieken van Sint-Adriaan uit het Henegouwse Roucourt in 1170. Dit gebeurde gedurende het abbatiaat van Dom Gerardus (1167-1180). Het abtenhuis bestond in 1506, werd later na een brand in 1629 heropgebouwd. Het onderging een laatste verbouwing in de periode van de abten Bartholomeus de Haeseleer en Ildefons Van Hoorde. De abdij werd, na de Franse Revolutie, op 27 oktober 1796 als openbaar goed verkocht aan de Gentenaar Piers voor het bedrag van 200.000 pond. De nieuwe eigenaar liet

een groot deel van de gebouwen afbreken. Alleen het poorthuis, het koetsenhuis en het abtenhuis werden gespaard. Op 19 mei 1834 werd het domein eigendom van en bewoond door de waterdokter Modeste De Cock. De laatste particuliere bewoner was diens kleinzoon Paul Guillemin die het domein per testament aan de stad Geraardsbergen schonk. In de nabije toekomst zullen de restauratiewerken aan het Abtenhuis achter de rug zijn.

Hoewel het nummer 2 verwijst naar het abdijcomplex, kunnen we toch de oude parochiekerk Sint-Lucas onderscheiden. De abdijkerk bleef eeuwenlang beperkt tot een koor, een kooromgang en een deel van een dwarsbeuk. Het schip, de zijbeuken, de voorgevel en de toren met de stadsbeiaard behoorden tot 1627 tot de Sint-Lucaskerk. Het was de oudste kerk op de rechteroever van de Dender, gelegen op de huidige parking in de Abdijstraat. Ze was de parochiekerk van de bovenstad en aanvankelijk van 'Onkerzele-Geraardsbergen'. Relict hiervan: de kermis van Onkerzele gaat mee met Sint-Lucas en er bestaat in het dorp nog een plaatsnaam Sint-Luycksbos dat ooit behoorde tot het dotatiegoed bij de stichting van de kerk. Ze bestond dus voor de stichting van de stad en de abdij en behoorde tot de dekenij Halle. De abdij die zich vestigde naast de Sint-Lucaskerk heeft van bij haar stichting systematisch gepoogd de kerk te incorporeren in de abdijkerk, iets waar zij uiteindelijk in slaagde. De voorgevel van de kerk droeg het wapen van de stad.²³

3. Praetorium. (het stadhuis)

Het stadhuis staat aan de Grote

Markt. Het is een prachtig en ruim gebouw van 4 torens voorzien.²⁵ In de 14de eeuw, toen het in Gotische stijl opgetrokken was, werd het meerdere keren geplunderd en geteisterd en uiteraard enkele keren heropgebouwd. Dit gebeurde eveneens in 1752. In 1779 vernielde een orkaan het dak, de torentjes en de ruiten. In 1814 woedde er een brand op de tweede verdieping. De laatste verbouwing (1891-1895) gebeurde door Louis Cock naar de plannen van architect Langerock. In 1896 werd de monumentale trap opgetrokken. De "Rederijkers" vergaderden op de bovenverdieping en stonden onder de bescherming van Sint-Pieter. Aan het lidmaatschap van deze vereniging waren vele "aflaten" verbonden. Dit hield in dat veel geestelijken (mannen en vrouwen), abten van verschillende kloosters en abdijen lid waren evenals vele Heren van prominente families zoals die van Montmorency, Gavere, Schorisse, Eechoute, Brakel en Borluut. Naast het stadhuis bevond zich het Vleeshuis of Oude Vleeshalle. Van zeer oude oorsprong werd het herbouwd in 1810 maar door de beenhouwers verlaten in 1814.

4. Cenobium Carmelitarum. (De Karmelieten of O.L.V. Broeders in het dal van Josaphat)

Reeds in 1323 zouden Karmelieten uit Brussel hier een klooster stichten maar het naderhand verlaten. Op 12 juli 1466 schonk Maria Van Der Gracht, weduwe van Rogier Descornaix, heer van Horebeke, het "kasteel Van Der Gracht" dat aan de linkeroever van de Dender gelegen is, meer bepaald aan de scheidingsmuur tussen Geraardsbergen en de heerlijkheid Boelare, en al haar andere bezittingen aan de gemeenschap.

²³ G. VAN BOCKSTAELE, *Het cultureel erfgoed van de Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 2002, pp. 60-63.

²⁴ J. DE RO & F. VAN TRIMPONT, *Jean-Baptiste Gramaye 'Gerardimontium Oppidum' (1611) De oudste geschiedschrijving van de stad Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 2004, p. 64.

²⁵ Wij verwijzen naar de vier versies van het gebouw, die uitgegeven werden door de Geraardsbergse geschied- en heemkundige kring *Gerardimontium*.

Haar grafsteen bevindt zich in de kapel van de Paters Jozefieten. Al vroeg werd een kerkje opgericht dat na een orkaan op 16 februari 1514 herbouwd werd. Ander onheil en heropbouw gebeurde in 1547- 1548. De Spaanse troepen in 1576 en de Geuzen in 1578 zorgden ervoor dat het klooster vernield werd. Ook de stad Geraardsbergen zelf leed heel veel schade. Op 28 augustus 1729 werd de nieuwe kerk, die in 1717 nogmaals werd vernield, ingewijd door aartsbisschop de Boussu. Het interieur werd toen opgesmukt met houtwerk stijl-Louis XV. In 1795 werden de Paters verjaagd door de Revolutionairen. De goederen werden verkocht als "nationaal goed" maar ingekocht door Pater Adams. De laatste Karmeliet verkocht zijn aandelen aan een telg uit de familie Spitaels. De moeder van kannunik Van Crombrugge die ook een "Spitaels" was, schonk aan de Jozefieten haar eigendom. Haar zoon, kanunnik Van Crombrugge wordt aanzien als de stichter van de huidige congregatie. De Paters Jozefieten die er nu wonen richtten er in 1817 een school op.²⁶

5. *Cenobium Minimorum olim parochialis ecclesia St. Catharinae - De Miniemen. (Het Miniemenklooster vervangt de vroegere parochiekerk Sint-Katelijne)*

Ook Weverskapel genoemd, werd in 1269 vernield. In de 15de eeuw na de heropbouw genoot ze belangrijke inkomsten. Ze stond onder de bescherming van de Sint-Adriaansabdij en fungeerde tot 1515 als parochiekerk. Samen met Hunnegem en de Sint-

Bartholomeuskerk werd ze erg beschadigd in de 16de eeuw. In 1622 werd het kerkje van Sint-Kathelijne, patroonheilige van de wevers, aan de Paters van Sint-Franciscus a Paulo of de Miniemen overgedragen. Deze bouwden in 1640 een nieuwe kerk die op 4 augustus 1641 ingewijd werd door Hendrik Van Der Bruch, bisschop van Kamerijk (Cambrai). Het blazoën van de wevers prijkt boven de ingang van de kerk. De gemeenschap werd op 1 september 1796 opgeheven. Alle bezittingen werden overgelaten aan de Sint- Bartholomeuskerk die de verplichting opgelegd kreeg om er opnieuw onderwijs in te richten. Het stedelijke college kwam er in 1821 en werd een bisschoppelijk college in 1885. Louis Bert de l' Arbre speelde hier eveneens een rol bij de herinrichting. Begin 21ste eeuw werd de kapel opnieuw volledig hersteld.

6. *Begijnagium - Begijnhof.*

De Begijnenbeweging werd opgericht door Lambert Le Bègue, een Luiks priester. De begijnen zouden zich later eveneens in Geraardsbergen vestigen. De oudste bekende akte dateert van 1247 maar het is niet uitgesloten dat ze zich reeds eerder in de stad vestigden. Men kan aannemen dat het Begijnhof in Geraardsbergen er kwam op initiatief van Margareta van Constantinopel (1202-1280), dochter van Boudewijn IX van Constantinopel. Margareta was een eerste maal gehuwd met Willem Van Dampierre (1223-1231), daarna met Gwijde Van Dampierre. Na het overlijden van haar zuster Joanna (5 december 1244) werd ze Gravin

van Vlaanderen. Vandaar wellicht de naam "Senter Margrieten Begijnhof".

Niettegenstaande de begijnen van vermeende ketterij beschuldigd werden, bleven ze in Geraardsbergen steeds beschermd. In 1414 richtten de begijnen een verzoek naar het schepencollege van Geraardsbergen voor het bekomen van een statuut. Dit verzoek werd toegekend op 12 december 1414. Het statuut bevatte 27 punten.²⁷ In de 18de eeuw telde de gemeenschap 40 begijnen. Het Begijnhof zelf werd opgeheven op 1 september 1796 en definitief gesloten op 16 januari 1798. De Commissie van Godshuizen werd eigenaar van de bezittingen maar na het Concordaat tussen Napoleon en de toenmalige Paus kwamen er 16 begijnen terug. In 1843 bleef er nog één begijntje over zodat in 1846 het Begijnhof in feite verlaten werd. De Commissie van Godshuizen verkocht het goed in 1865 aan de stad voor het bedrag van 63.000 fr. De kerk en omliggende gebouwen werden gesloopt en vervangen door een scholencomplex en een kaai. Men kan aannemen dat een deel van de inboedel van het kerkje overgebracht werd naar de kerk van het Hospitaal.

Om te illustreren hoe de kledij van de verschillende kloosteroorden er uitzag, tonen we op de volgende pagina's, 20 en 21, afbeeldingen uit het boek "Collections de costumes de tous les ordres monastiques supprimés à différentes époques dans la ci-devant Belgique" uitgegeven door Maillart, Bruxelles

²⁶ P. MARCEL J. VAN KERCKHOVEN, *De geschoeide Karmelieten in het Dal van Josaphat te Geraardsbergen, 1466-1796*, Geraardsbergen, 1978 en P. MARCEL J. VAN KERCKHOVEN, *Kroniek Sint-Jozefsinstituut Geraardsbergen (1817)-1990*, Leuven, 1992.

²⁷ Cfr. Adam Verschaffel.

Afbeelding van een monnik uit de Sint-Adriaansabdij (18de eeuw)

Afbeelding van een Benedictines

Afbeelding van een monnik van de orde der Karmelieten

Afbeelding van een monnik van Sint-Franciscus a Paulo of Miniem

Afbeelding van een Zwarte Zuster

Afbeelding van een Urbaniste

Afbeelding van een (Brusselse) begijn

Afbeelding van een Penitentes

Volgens sommigen werd de naam Oudenberg ontleend aan Aldo, een Frankische eigenaam, en berg of burg.²⁸ "Oud", in de betekenis van bejaard kan als weinig waarschijnlijk aanzien worden aangezien alle heuvels in de streek van oude geologische oorsprong zijn. Na de stichting van de stad zou de toen bestaande burcht aan betekenis verloren hebben en "de Oude Burcht" genoemd worden.

Een gewaagde hypothese volgens Pater Marcel (J. Van Kerckhoven) is de volgende:

kan het hoger gelegen gedeelte (met kolom en oriëntatietafel) achter de kapel een "tumulus" zijn, een begraafplaats van zeer vroege bewoners en is de nooit droogstaande vijver het resultaat van de uitgegraven grond? De vijver zelf wordt constant door een ondergrondse waterader gevoed die zijn oorsprong in Wallonië vindt. In 1294 was er hier een kluis gevestigd, nadien omgebouwd tot een Kapel die op haar beurt bepaalde verbouwingen onderging in o.m. 1631, 1724-1725 en haar uiteindelijk uitzicht kreeg in 1906. Ze wordt beheerd door de Paters Jozefieten en is een druk bezocht bedevaartsoord. De Oudenberg is jaarlijks, op de eerste zondag van de Vasten, het toneel voor een eeuwenoud feest met name "Krakelingen en Tonnekenbrand". Dit lentefeest trekt duizenden mensen aan. De apotheose op de Oudenberg wordt voorafgegaan door een zeer verzorgde historische stoet. In de omgeving staat er een beeld van O.L.V. van Zeven Weeën. Het originele beeld was van de hand van Geraardsbergenaar Gabriël Grupello. Het houten beeld werd hersteld in 1862 maar vervangen door een kopie in steen, een werk

van Aloïs de Beule.

Op het zicht van Sanderus-Blauw zijn tevens meerdere kruisen te zien. Het laatste werd verwijderd gedurende de Franse Revolutie. Ene Van der Beken plaatste het terug in 1819. Tenslotte werd het vervangen door een gietijzeren symbool dat in 2003 gerestaureerd werd.

13. *Domus Gildae St. Gregorii. - Sint-Jorisgilde*

Het huis bevond zich rechts van de Sint-Bartholomeuskerk en dicht bij de stadsmuren op een, volgens Sanderus, zeer vermakelijke plaats. De Gilde bestond reeds in 1388 en als "Goede voetboogschutters" namen de leden ervan deel aan alle grote feesten o.a. te Doornik (cfr. Van Waesberghe), te Gent en in Kortrijk. Naast het deelnemen aan feesten waren het de eersten die bij een vijandelijke aanval of een opstand in de stad met hun wapen "toeschieten". Vroeger telde de Gilde veel prominente personen uit de geslachten Van Idegem, Eechoute, Hove en Boelare. Recenter telde de Gilde eveneens telgen uit de familie van de Graven van Iseghem en Roelx, evenals bestuurders van de stad Geraardsbergen onder haar leden. Ze konden rekenen op talrijke gunsten van het stadsbestuur en namen ieder jaar in uniform deel aan de historische plaatselijke "Ommegang". Leden van de Gilde zouden eveneens deelgenomen hebben aan de Guldensporenslag en aan de kant gestaan hebben van Filips Van Artevelde in Rozebeke en aan het beleg van Dendermonde door

Lodewijk Van Male. Ze waren tevens eigenaar van een kapel naast de Sint-Bartholomeuskerk, een kapel die later bij deze kerk werd geïntegreerd. De Gilde werd aanzien als een broederschap, vereerde een patroonheilige, bad voor een eigen altaar en de leden woonden jaarlijks de Gildenmis bij. De relik van Sint-Joris wordt nog bewaard in de Sint-Bartholomeuskerk.

Een andere bron citeert: "Het Sint-Jorishof in de Steenstraat waar de doelen van de Sint-Jorisgilde opgesteld stonden."

Damman was schepen van de stad Geraardsbergen in 1617, 1619, 1628 en 1630 en burgemeester in 1620, 1627 en 1628. Hij was de stichter van de Gilde van de Haakbuschutters ofte Colveniers. Het huis van Damman stond binnen de stadswallen, dicht bij de Overpoort of Brusselpoort. Men noemde ook een straatje naar hem (de vroegere Schuddevee of Galgenblok), de huidige Kleine Steenstraat.

Tot slot!

Deze enkele voorafgaande beschouwingen moet u, waarde lezer, niet zien als een definitieve visie betreffende het werk van Sanderus met betrekking tot Geraardsbergen.

Er bestaan ongetwijfeld nóg varianten van het "zicht" dat we in deze bijdrage bespreken. Met uiteraard nóg meer gegevens over het oude "Gerardimontium", meer bepaald wat betreft bouwwerken, straten, typisch "Giesbaargse" benamingen en terminologie, uiteraard rechtsreeks verbonden met Sanderus.

Het doel dat ik beoogde met

²⁸ Verdediging met paalwerk, zie ook M. FRANCO, *Toponymie van Geraardsbergen*, p. 82.

deze publicatie is het aanhalen van nieuwe gegevens i.v.m. onze stad. Hopelijk is dit tevens een aanzet tot een verdere vruchtbare samenwerking tussen de leden van de plaatselijke actieve geschied- en heemkundige vereniging Gerardimontium. Samenwerking die aan de basis ligt van het opsporen en het aan het telkens opnieuw aan het licht komen van onbekende documenten, neergepende en mondeling doorgegeven verhalen, opmerkingen, aanvullingen en bronnen. Geschiedschrijving is immers een spannend en, wat je soms niet zou verwachten, levendig gedoe. De besluitvorming van vandaag kan ook hier morgen reeds achterhaald zijn! Daarom kan een "one-man" show van één auteur pas als een start beschouwd worden. Voor een nog meer uitgewerkte visie moeten we met velen zijn!²⁹

Bibliografie en bronnen

Biographie Nationale. (V. Fris blz. 317-367)
BOSSU J. *Vlaanderen in oude kaarten*-Lannoo. 1982-168 p.
BUSELIN(E). *Gallo-Flandria*. Douai, bij Wyon 1624.
GAULET G. *Anastatische uitgave van de gegraveerde, onuitgegeven, verloren geraakt tekeningen van Sanderus*. Familia et Patria, Handzame. 1974.
GAULET G. *Anastatische uitgave van het onuitgegeven handschrift*. Familia et Patria, Handzame. 1974.
COCK-VAN DAMME. *Het Manneken Pis in Geraardsbergen*. 1972.
DE DAMHOUDER. *Generale Kronycke*

van Vlaanderen. Brugge. Van Pele. 1690.
DE L'ESPINOY. *Recherche des antiquités*. Douai bij Wyon. 1631.
DE PORTEMONT. *Recherches historiques sur la Ville de Grammont*. 1872.
DE PORTEMONT-CATTELAÏN. *Historisch onderzoek naar de stad Geraardsbergen*. 1996.
DE SAINT-GENOIS J. (Baron de) *Antoine Sanderus et ses écrits*. De Busschere. Gent. (HEG Publishers Utrecht-1961)
DE VLEESCHAUWER C. *De Flandria Illustrata van Antonius Sanderus*. Van Loock. Brussel. 1978.
DE VOS G. *Onser Lieve Vrouwe Hospitaal van Geraardsbergen*. 1903. *Van Nieuwenhove*. Geraardsbergen.
DE VOS G. *Inventaris van de handvesten van het O.L.V. Hospitaal te Geraardsbergen* (1898).
FRANCQ M. *Topografie van Geraardsbergen*. 1979.
FRIS V. *Geschiedenis van Geraardsbergen*. 1911.
GRAMAYE J.-B. *Gerardimontium oppidum antiquitates illustrissimi comitatus Flandriae (1611) latere uitgave*. Leuven-Denique 1708.
GUICCIARDINI. *Descrizione di tutti i Paesi Bassi*. Plantin 1582.
GUILLEMIN P. *Geraardsbergen, Stad op de Berg*. 1945.
HOSTE A. OSB. *De Priorij van Hunnegem*. 1974.
MERIAN. *Topografia Germaniae inferioris*. Frankfurt. 1659.
RENS L. *In de schaduw van de Kring*. 1872-1997.
SOENS E. *De abdij van Sint-Adriaan te Geraardsbergen. Haar Pachthoven en Molens. Aalst Spitaels* 1914. *Soens-Spitaels en Schuermans*. Aalst. 343 blz.
VAN BOCKSTAELE G. *Sint-Adriaansabdij, 900 jaar in Geraardsbergen*. 1981.
VAN BOCKSTAELE G. *Sint-Adriaansabdij,*

stichtingsproblematiek. 1966.
VAN BOCKSTAELE G. *Sint-Adriaansabdij, Cultureel erfgoed van de Sint-Adriaansabdij*. 2002.
VAN BOCKSTAELE G.-VAN DEN HERREWEGEN A. M., DE COCK L. e.a. , *Van scholaster tot principaal*. Geraardsbergen 1990.
VAN DER HEYDE L. *Inventaris van het Kunstpatrimonium van Geraardsbergen*. 1985.
VAN GESTEL. *Historia Sacra et Profana Archiepiscopatus Mechliniensis*. Amsterdam. Van Lom. 1725.
VAN KERCKHOVEN P. M. J. *De geschoeide Karmelieten in het dal van Josaphat*.
VAN KERCKHOVEN P. M. J., *De Gilden van St. Joris-St. Sebastiaan...* 1976.
VAN KERCKHOVEN P. M. J., *De Grauwzusters, Clarissen-Urbanisten, Penitenten-Coletinen*.
VAN KERCKHOVEN P. M. J., *Het Heiligdom van Onze Lieve Vrouw op de Oudenberg te Geraardsbergen*. 1987.
VAN KERCKHOVEN P. M. J., *De Leprozery van Geraardsbergen te Nederboelare*.
VAN KERCKHOVEN P. M. J., *Noemenswaardige Mannen en Vrouwen in Geraardsbergen. 13de tot 20ste eeuw*.
VAN KERCKHOVEN P. M. J., *Oud-Geraardsbergen*.
VERBESSELT, *Inleiding tot de anastatische herdruk van Flandria Illustrata*. Veys-Tielt.
VERSCHAFFEL A, *Senter Margrieten Begijnhof*. 1992-85 blz.
VIAENE A., *Kanttekeningen bij de 2 Latijnse uitgaven van Verheerlykt Vlaandre*. 1970.
VAN WAESBERGHE J. *Gerardimontium sive....* Brussel, Joannes Meerbecius. 1627.
WARLOP. *Inleiding tot de anastatische herdruk van Verheerlykt Vlaandre*. Familia et Patria 1968.

²⁹ Het zou op zijn minst gezegd onbetamelijk zijn, de personen die me met raad en daad bijgestaan hebben niet te vermelden. Dank zij onderling vruchtbare contacten is deze studie tot stand kunnen komen: Dr. J.P. Delbauve-Mouscron, Joost De Smet-Geraardsbergen, Dom Anselm Hoste O.S.B.-Rustend Abt van de abdij van Steenbrugge, Honoré Messens-Geraardsbergen, Geert Van Bockstaele, historicus-Zottegem, Philippe Van Crombrugge-Geraardsbergen, Dom Wilfried Verleyen O.S.B.-Archivaris abdij van Affligem, Jacques-Leon Verschaffel-Geraardsbergen, Marc Verschaffel-Moerbeke-Waas, Van Snick-Van Der Capellen-Geraardsbergen. Ook de vele anderen die me zullen verontschuldigen als hun naam, per abuis, niet vermeld is. (de Paralipomena !) Een bijzonder woord van dank aan Jean Marquebreuck voor de samenwerking in verband met de afwerking van deze "studie". Naast een kritisch "lezersoo" en zijn zin voor een vlotte tekstcorrectheid zowel wat vorm als inhoud betreft, was zijn eigen enthousiasme kenmerkend. Zonder deze samenwerking zou deze studie niet zijn wat ze nu is.